

Literatura

- Okla K. (red.), 2010, *Geomatyka w Lasach Państwowych. Część I. Podstawy*. Warszawa: Centrum Informacyjne Lasów Państwowych.
- Okla K. (red.), 2013, *Geomatyka w Lasach Państwowych. Część II. Poradnik praktyczny*. Warszawa: Centrum Informacyjne Lasów Państwowych.
- Olenderek T., 2007, *Problemy współczesnej polskiej kartografii leśnej*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 39, nr 4, s. 354–366.
- Wiśniewska E., Neroj B., Grzegorzewicz T., 2011, *Instrukcja zarządzania lasu. Część III. Instrukcja techniczna sporządzania i wydruku map leśnych*. Warszawa: Centrum Informacyjne Lasów Państwowych.

KAZIMIERZ KOZICA
Warszawa
kkozica@hotmail.com

Odnaleziony egzemplarz piątego wydania z 1642 roku mapy Śląska Martina Helwiga

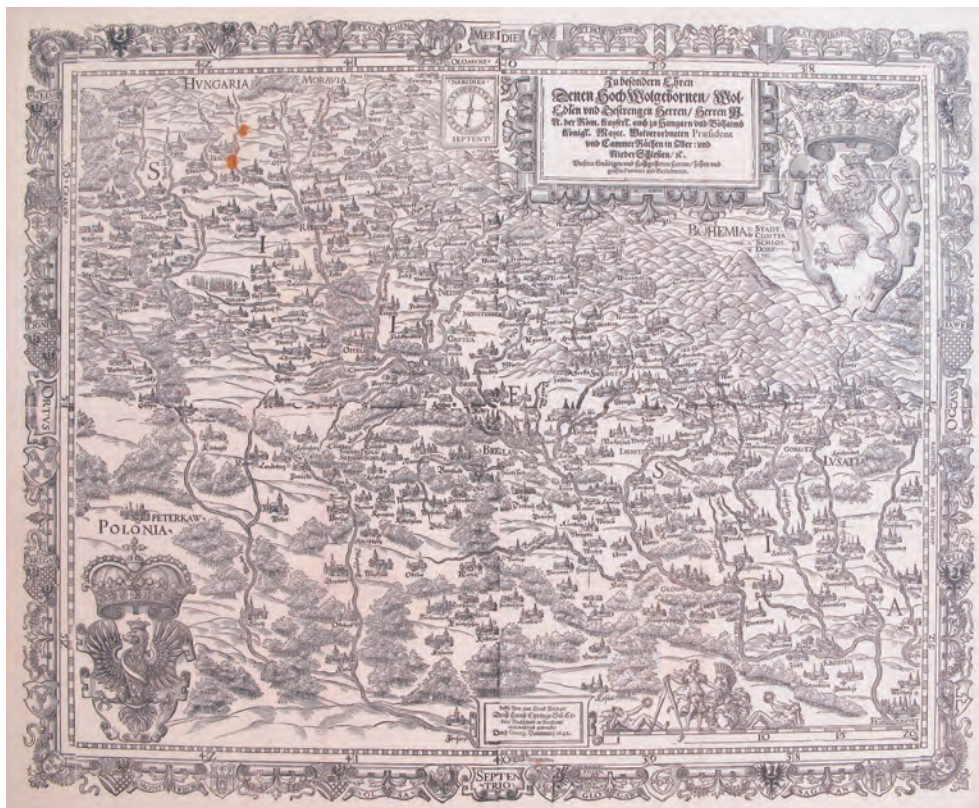
Mapa Śląska Martina Helwiga (1516–1574) z 1561 roku, jak powszechnie wiadomo, ma ogromne znaczenie w historii kartografii śląskiej. Literatura przedmiotu na jej temat została w ostatnich latach uzupełniona nowymi informacjami dotyczącymi zarówno liczby wydań (K. Kozica 2004) jak i liczby zachowanych egzemplarzy ze znanych nam obecnie trzynastu jej wydań: 1561, 1605, 1612, 1627, 1642, 1685, 1738, 1745, 1746, 1765, 1776 (dwukrotnie) i 1778 oraz wydania faksymilowego z 1889 roku (K. Kozica 2004 i 2006). Problemy związane z tymi wydaniem, pomimo bogatej literatury w językach narodów zamieszkujących w historycznych i współczesnych granicach Śląska (tj. polskim, niemieckim i czeskim), nadal wymagają dalszych poszukiwań i badań.

Cel tych poszukiwań i badań to uzupełnienie nadal istniejących luk w ogólnej wiedzy na temat tej mapy odnośnie do kolejnych egzemplarzy różnych wydań, a przede wszystkim egzemplarzy czterech wydań – z 1627, 1642, 1746 i 1778 roku (K. Kozica 2006, s. 332), które obecnie są nam znane tylko z literatury przedmiotu, a nie z zachowanych egzemplarzy map. O ile w przypadku wydania z 1746 roku (K. Kozica 2004, s. 98–99) i z 1778 roku (K. Kozica 2006, s. 329–330) wątpliwości co do szans odnalezienia map zostały już opisane, to nadal pozostały do odnalezienia teraz już tylko egzemplarze z dwóch wydań – z 1627 i 1642 roku. Ich odnalezienie wydaje się najbardziej „pilne”, tym bardziej że w literaturze przedmiotu (K. Kozica 2004, tam dalsza szczegółowa literatura) dokładnie przytoczono treść ich not wydawniczych, dedykację wydania z 1642 roku, a w przypadku wydania z 1627 roku tylko informację komu ono było dedykowane, bez podania treści stosownej dedykacji. Istnienie takich informacji w literaturze

wyraźnie wskazuje, że egzemplarze map z tych dwóch wydań na pewno kiedyś istniały i funkcjonowały w obiegu biblioteczno-naukowym lub antykwaryczno-kolekcjonerskim.

W dniu 6 marca 2013 roku w gmachu Warszawskiego Przedsiębiorstwa Geodezyjnego w Warszawie, w salach istniejącego tam muzeum, została otwarta wystawa „Dawne i obecne mapy z terytorium Republiki Czeskiej”, zorganizowana ze zbiorów głównie Centralnego Archiwum Geodezyjnego i Katastralnego Urzędu Geodezyjnego w Pradze oraz zbiorów prywatnych¹. Wystawie tej towarzyszył katalog – przewodnik po wystawie zatytułowany *Dawne i obecne mapy z terytorium Republiki Czeskiej* opublikowany przez Zeměměřický Úřad w Pradze (2013). W katalogu tym szczegółowo opisano 51 map wraz z zamieszczeniem ich małych ilustracji, które były prezentowane na wystawie jako reprodukcje wykonane w skali oryginałów. w układzie chronologicznym. Na wystawie przedstawiono zestaw najważniejszych dawnych map z punktu widzenia historycznego i znaczenia dla rozwoju kartograficznego obrazu Czech w XVI–XVIII w. (z reprodukcją najstarszej, słynnej Klauďynowej mapy Czech z 1518 roku) oraz przykłady wielkoskalowych zdjęć topograficznych ziem czeskich z XIX i XX wieku. Ponadto zaprezentowano interesujące także nas XIX-wieczne pierwsze mapy hipsometryczne Tatr z 1863 roku i Karkonoszy z 1877 roku K. Kořistki, interesujące narodowe atlasy

¹ Zob. sprawozdanie Jerzego Ostrowskiego, *Wystawa dawnych i współczesnych map terytorium Republiki Czeskiej w Warszawskim Przedsiębiorstwie Geodezyjnym*, „Polski Przegl. Kartogr.” T. 45, nr 2, s. 184–185.

Ryc. 1. Dotychczas nieznanie piąte wydanie mapy Śląska Martina Helwiga z 1642 roku (zmniejszenie, własność prywatna, Praga, Czechy; fot. K. Kozica)

Czechosłowacji z 1935 i 1965 roku oraz już samych Czech z 2009 roku.

Ponieważ Śląsk już od 1335 roku znajdował się pod panowaniem czeskim, będąc jedną z czterech głównych ziem Korony św. Wacława (pozostałe to Czechy, Morawy i Łużyce), a następnie w latach 1526–1741 znajdował się pod władzą Habsburgów, na wystawie tej przedstawiono także trzy mapy śląskie – dwie całego Śląska i jedną Księstwa Cieszyńskiego. Ta ostatnia to słynna, bardzo rzadka, najstarsza mapa tego księstwa Jonasa Nigrinusa (?–1742) z 1724 roku² (reprodukcja egzemplarza z prywatnej kolekcji w Czechach). Ponadto przedstawiono pierwszy stan mapy

całego Śląska³ śląskiego kartografa Jonasa Scultea (1603–1664), opublikowany w 1636 roku przez amsterdamskiego wydawcę Henricusa Hondiusa (1597–1651).

Trzecia na tej wystawie mapa Śląska była wielkim zaskoczeniem i „odkryciem” dla piszącego tego słowa⁴. Otóż jest to nieznanymi i poszukiwanymi egzemplarz piątego wydania z 1642 roku (ryc. 1) słynnej

³ Więcej o tej mapie i jej stanach, zob. Kazimierz Kozica, *Dawna Dolina Baryczy. Altes Bartschtal*, Milicz: Urząd Miejski w Miliczu, 2010, poz. 7, s. 25, ryc. kol. 26–27 (il. stanu drugiego z 1641 r. opublikowanego przez Joannesa Janssoniusa).

⁴ O istnieniu tego egzemplarza autor wiedział już z wcześniej z korespondencji z autorem not katalogowych dotyczących m.in. map śląskich na tej wystawie – w tym oczywiście tego piątego wydania z 1642 roku mapy Martina Helwiga – dr. Tomášem Grimem, to wystawa ta była dopiero dla autora okazją zobaczenia wprawdzie nie oryginalnego egzemplarza, ale świetnej reprodukcji tego dotąd nieznanego wydania mapy!

² Więcej o tej mapie zob. Rafał Michałowski, *Pierwsza mapa Śląska Cieszyńskiego Jonasa Nigrinusa. Niezwykła historia dokumentu i jego autora*, w: *Dawne mapy jako źródła w badaniach geograficznych i historycznych*, XXVII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii, Lublin, 19–21 września 2013 r., Streszczenia referatów i komunikatów, s. 38, Lublin 2013.

mapy Śląska Martina Helwiga z 1561 roku! Prezentowana reprodukcja tego wydania mapy pochodzi z jedyne go znanego prywatnego egzemplarza ze zbiorów czeskiego antykwariusza działającego w Pradze. Zgodnie z literaturą przedmiotu to piąte wydanie z 1642 roku opublikowane zostało we Wrocławiu, podobnie tak jak i trzecie wydanie z 1612 roku, przez Georga Baumanna, a mapa ukazała się nakładem spadkobierców Hansa Eyringa i posiada następującą notę wydawniczą: *Auffs New zum Druck Verlegt / Durch Hanß Eyrings Sel. Erben / Buchhändler in Breslaw / auch daſelbſt gedruckt / Durch Georg. Baumann / 1642* (ryc. 2). Wydanie to

Ryc. 2. Nota wydawnicza piątego wydania mapy Śląska Martina Helwiga (fot. K. Kozica)

również pomija M. Helwiga jako autora mapy (tak jak i wcześniejsze czwarte z 1627 roku i następne szóste z 1685 roku), a dedykowane było Kancelarii Królewskiej Księstwa Śląskiego. Dedykacja ta ma postać: *Zu befondern Ehren | Denen HochWolgebornen | Wol= | Edlen vnd Beſtrengen Herren / Herren N. | N. der Ro^m. Kayſerl. auch zu Hungarn vnd Bo^heimib | Koⁿigl. Maytt. Wolverordneten Præſident | vnd Cammer Ra^then in Ober vnd | Nieder Schlefien / zc. | Infern Gna^digen vnd Hochgeehrten Herzen / hohen vnd | groſſen Patronis vnd Befo^rderern (ryc. 3).*

Literatura

Dawne i obecne mapy z terytorium Republiki Czeskiej. Wystawa [!] ze zbiorów Centralnego Archiwum Geodezyjnego i Katastralnego Urzędu Geodezyjnego w Pradze. Warszawa 2013. Tekst i przygotowanie: Jiří Černohorský, Tomáš Grim, Miroslav Kronus, Michal Traurig. Praha: Zeměměřický Úřad, 2013.

Odkrycie piątego wydania z 1642 roku mapy Śląska Martina Helwiga po raz kolejny jest dowodem na potrzebę dalszych poszukiwań dotyczących tej najważniejszej, ale zarazem i bardzo rzadkiej mapy Śląska. Powielane przez lata niekompletne informacje na jej temat przez autorów prac o kartografii Śląska są systematycznie w ostatnich latach uzupełniane. Nadal pozostaje jednak odnalezienie egzemplarza czwartego wydania z 1627 roku oraz wydań z 1746 i 1778 roku, albo przynajmniej rozstrzygnięcie wątpliwości co do ich istnienia.

Na zakończenie warto poinformować, że do liczby znanych egzemplarzy mapy Śląska Martina Helwiga z 1561 roku można dodać kolejny egzemplarz pierwszego wydania z 1776 roku. Egzemplarz takiego wy-

Ryc. 3. Kartusz z tekstem dedykacji na piątym wydaniu mapy Śląska Martina Helwiga (fot. K. Kozica)

dania pojawił się na rynku antykwarycznym w 2011 roku i został nabyty do prywatnej kolekcji w Polsce. Egzemplarz tego wydania w czterech oddzielnych częściach (arkuszach) znajduje się jako załącznik do pracy Martina Helwiga zatytułowanej *M. Martin Helwigs Erste Land-Charte vom Herzogthum Schlesien Nebſt derſelben Erklarung und Gebrauch*. (Wrocław 1738), w której na karcie tytułowej i na każdym arkuszu mapy znajduje się odcisnięta czerwonym tuszem nieaktualna pieczęć własnościowa *Stadtarchiv | Hindenburg Oberschlesien*.

Kozica K., 2004, *Mapa Śląska Martina Helwiga i jej nieznanne wydanie z 1612 roku*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 36, nr 2, s. 92–103.

Kozica K., 2006, *Odnalezienie egzemplarza dwunastego wydania (drugiego z 1776 roku) mapy Śląska Martina Helwiga z 1561 roku*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 38, nr 4, s. 329–333 (oraz ilustracja na wklejce).